

УДК 323.113(=161.2) (71) – 329.15

О. І. Дзира

КОМУНІСТИЧНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ В КАНАДІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті зібрано та проаналізовано відомості про історію українського комуністичного руху Канади у період між двома світовими війнами. Встановлено основні цілі комуністичних організацій діаспори та засоби їх втілення. Охарактеризовано напрями діяльності громадських організацій прокомуністичного спрямування у політичній, освітній та культурній сферах. Показано зв'язки цих товариств з Комуністичною партією Канади та Радянським Союзом, а також висвітлено їх відносини з іншими громадськими організаціями в українській діаспорі Канади.

Ключові слова: комуністичний рух, громадські організації, товариство «Український робітничо-фермерський дім».

Великої популярності у міжвоєнний період серед українців Канади набрав комуністичний рух. Пояснення причин масового поширення комуністичних ідей у діаспорі та шляхів їх втілення в життя є актуальним і сьогодні. В основній масі історіографія з обраної теми представлена працями членів комуністичних організацій в діаспорі або ж науковців колишнього СРСР. Такі дослідження є заідеологізованими й однобоко висвітлюють тогочасні реалії. Яскравим прикладом цього є доробок члена товариства «Український робітничо-фермерський дім» (далі – ТУРФДім) і Комуністичної партії Канади П. Кравчука [1, 2, 3, 4], в якому докладно розписано всю «корисну» роботу членів прокомуністичних організацій. Аналогічним є напрацювання одного із засновників ТУРФДому М. Волинця (псевдонім – М. Шатульського), який на честь ювілею цього товариства описав поетапно його історію його [5]. Коротку характеристику діяльності комуністів у діаспорі та їх організацій подав М. Марунчак у контексті історії громадського життя українських емігрантів у Канаді [6, 7, 8]. Науковець частково показав взаємини цих організацій з іншими громадськими об'єднаннями в діаспорі. Серед сучасних дослідників слід виділити О. Ковальчук, яка звернулася до питання про допомогову діяльність комуністичних організацій українцям на Батьківщині [9]. Деякою мірою суб'єктивними є оцінки діяльності прокомуністичних товариств, зроблені вченими діаспори, що сповідували протилежні політичні погляди. Все це ставить перед сучасними істориками завдання об'єктивної характеристики комуністичного руху в діаспорі Канади.

Мета дослідження: охарактеризувати роль та місце комуністичного руху в українській діаспорі Канади у міжвоєнний період. Згідно мети поставлено такі завдання: визначити структуру і соціальну базу комуністичного руху в Канаді; проаналізувати основні напрями діяльності комуністичних товариств у 1918–1939 рр.; показати їх взаємини з іншими громадськими організаціями.

Комуністичний рух у Канаді сягає ще 1907 р., коли утворилася українська секція Соціалістичної партії Канади зі своїм органом «Червоним прапором». У 1909 р. у Вінніпегу було засновано Федерацію українських соціал-демократів, що увійшла до канадської Соціал-демократичної партії (яка утворилася після розколу Соціалістичної партії у 1911 р.). У 1914 р. ФУСД була перейменована на Українську соціал-демократичну партію, яка налічувала 2 000 членів. На зміну «Червоному прапору» приходять у 1909 р. «Робочий народ», що вже очевидно підтримував комуністичну ідеологію [10, с. 79–80].

Під дією Жовтневої революції 1917 р. комуністичні осередки виникають по всьому світу, як громадські гуртки, а по можливості й партії. Як бачимо, у Канаді ще до 1917 р. набув значного поширення серед українців соціалістичний рух, який був неоднорідний за своєю ідеологією. Одна частина його послідовників підтримувала марксистсько-ленінську ідеологію, а інша – стояла за незалежність України. Після жовтневих подій 1917 р., кількість прихильників більшовизму зростала, однак соціалістична меншість не приймала цю ідеологію, що викликало конфліктну ситуацію. «Гострою вона стала, – згадує член ТУРФДому і політбюро компартії Канади Т. Кобзей, – особливо тоді, коли в «Робочому народі», дня 22 грудня 1917 р., появилася стаття з нападом на Українську Центральну Раду ... Проти цього наклепу про буржуазність УЦРади гостро виступили соціал-патріоти і газета «Робітниче слово», які стають на підтримку УЦРади» [11, с. 66, 71]. Чому ж ті, хто сумнівались у постулатах ленінців, все-таки залишились у комуністичних лавах пояснює Т. Кобзей: «Я тоді, та й багато інших, таких як я, не знали, що в СРСР слова воля, демократія і т. д., мають зовсім інше значення, які вони мають у Канаді ... Я вірив тоді, як то кажуть, на слово, аж доки не пройшов шлях досвіду таки між самим комуністами» [11, с. 92]. Цьому також допомагала більшовицька пропаганда й видання нелегальних комуністичних газет.

У 1918 р. діяльність Соціал-демократичної партії була заборонена, а «Робочий народ» закрито. Тим, хто належав до забороненої організації, загрожував штраф у розмірі 5 тис. доларів або ув'язнення на 5 років. До закінчення I Світової війни заборонялось видавати газети, книги, проводити зібрання ворожими мовами (у тому числі українською) [1, с. 81]. Через що виникає двомовна преса. 4 квітня 1919 р. розпорядження про двомовне видавництво газет та журналів було анульовано. Але перед друком кожен примірник нового випуску подався до пресового цензора [12, с. 1].

Після славнозвісного робітничого страйку 1 травня – 26 червня 1919 р. у Вінніпегу (взяло участь 35 тис. робітників) консервативний уряд Канади посилив наступ на робітничий рух. Цьому посприяли заклики деяких з шовіністично налаштованих канадців і статті у пресі проти чужоземних робітників [2, с. 131]. Як

результат, «будь-які соціалістичні книжки тоді було заборонено. Заборонено було також видавати соціалістичні українські газети. Як пізніше й дозволено, то всі статті мали бути перекладені на англійську мову. За соціалістичну пропаганду ... карано тюрмою найменше рік, а в гіршому випадку навіть депортувати кожного робітника ... за соціалістичну діяльність,» – пише Т. Кобзей [11, с. 82]. Страйк у Вінніпегу було придушено силою, серед потерпілих і вбитих були й українці. Зі слів автора ми бачимо, якою була імміграційна політика канадського уряду по відношенню до комуністичного руху, велику частку якого складали саме українці.

Зазначений вище «закон» був поправкою до Імміграційного акту (розділ 41), за якою кожна особа, яка не мала громадянства Канади, могла бути депортована, якщо вона проповідувала заколот, або належала до таємної організації, яка намовляла населення проти уряду чи Конституції [3, с. 91]. Цю поправку було скасовано у 1928 р.

Однак, якими б не були заборони уряду, комуністичний рух у Канаді не припиняв існувати, а лише зміцнювався, і стимулом до цього були успішні результати Жовтневої революції та утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. 1 березня 1918 р. українські комуністи закладають Товаришення «Український робітничий дім» (далі – СУРД) у Вінніпегу, яке було культурно-просвітнім товариством, і за своїм статутом мало допомагати фермерам та робітникам у Канаді й на Батьківщині. Частину його засновників складали члени УСДП, котрі стали прихильниками III Інтернаціоналу [6, с. 73]. Зрозуміло, що завдання товариства у статуті складались відповідно не тільки до бажань їх засновників, а й до вимог, продиктованих урядом Канади.

Засобом здійснення мети стоваришення стала культурно-освітня праця з проведенням публічних лекцій, концертів, театральних вистав, освітніх курсів, закладанням шкіл, бібліотек тощо [11, с. 87–88], започаткуванням курсів для ліквідації неписьменності, утворенням драматичних гуртків, мандолінових оркестр, хорів при робітничих домах і створення нових відділів товариства. Очевидно, що такі напрями діяльності СУРД подобались робітникам та фермерам Канади. Членами організації могли бути тільки робітники, а згодом і фермери, що сповідували комуністичні ідеї та були ворожими до капіталістичних партій і організацій. Статут товариства було прийнято на його першому з'їзді у січні 1920 р., після чого до нього почали долучатись поодинокі робітничі об'єднання («Злуча» з Торонто, «Самообразовання» з Едмонтону, «Дзвін» з Гамільтону, «Воля» з Монреалю тощо) [5, с. 42–43, 54–55]. Такі з'їзди проходили щороку.

Офіційним органом стоваришення стала у 1919 р. щотижнева газета «Українські робітничі вісті» з редактором Д. Лобаєм, що у 1920 р. виходить двічі на тиждень, у 1924 р. – тричі, а з 1935 р. – щодня. У 1937 р. її перейменовують на «Нашу газету» [13, с. 99], підкреслюючи цим самим її інтернаціональне, а не суто українське значення. Згідно з умовою урядового указу спершу вона друкувалась англійською та українською мовами, а з часом її було дозволено видавати лише українською.

Оскільки у цей час виникає багато фермерських об'єднань, комуністичний провід на своєму п'ятому з'їзді у Вінніпегу у лютому 1924 р. вирішує змінити назву організації на товариство «Український робітничо-фермерський дім» [14, с. 278], а його керівництво отримує назву Центрального виконавчого комітету. Урядом Канади організацію з новою назвою легалізовано 21–24 жовтня 1924 р. До ЦВК ТУРФДому входили Д. Лобай (секретар ЦВК до 1923 р.), М. Шатульський (секретар ЦВК з 1924 р.), Т. Кобзей, Т. Кульчицький, Я. Тимочек, Ю. Люльчак та інші.

У 1922 р. з ініціативи стоваришення засновано страхове Робітниче запомогове товариство (далі – РЗТ), що надавало грошову допомогу своїм членам у випадку смерті чи хвороби і долучалось до загальних акцій СУРД. Членський внесок складав 1 долар на місяць, а з початком Великої економічної депресії в Канаді було дозволено зменшити внески за бажанням до 50 і 25 центів [5, с. 77, 154–155]. У ряди товариства входили й російські, польські, фінські відділення тощо. Першим його головою був М. Попович. У 1933 р. РЗТ нараховувало більше 6 000 членів.

Досить швидко при «домах», що постають по всій Канаді, формуються жіночі та молодіжні секції. У 1923 р. на четвертому з'їзді об'єднання жіночі відділи при ньому утворили Секцію жінок-робітниць. У той же час було сформовано Спілку української робітничої молоді. Кількість членів і відділів стоваришення з кожним роком все збільшувалась [6, с. 73–74]. У 30-ті рр. був пік популярності комуністичних ідей у діаспорі. Так, членство організації на 1933 р. складало більше 6 500 осіб, об'єднаних у 116 загальних (чоловічих) відділах (з 653 особи), 50 жіночих (1 438 осіб) та 55 молодіжних відділів (1 640 осіб) [5, с. 132]. Культурно-освітня діяльність товариства була представлена 75 мандоліновими оркестрами та драматично-співочими гуртками; 75 будинками; 60 бібліотеками з близько 25 000 книг та школами з близько 2 000 учнів на рік [6, с. 74]. Найбільше відділень товариства було у великих містах та індустріальних центрах.

Ідеологія комуністів Канади не сильно відрізнялась від більшовицької в СРСР. Вони раділи постанову цієї наддержави і призначеній автономії для України. Отже, українське національне питання вирішувалось шляхом утворення УРСР.

Члени цих товариств відходили від релігійних канонів. Як і більшовики, вони відзначали міжнародні робітничі свята з розряду Міжнародного жіночого дня, Дня паризької комуни, 1 травня, дня народження К. Маркса, дня Жовтневої революції, роковин смерті В. Леніна тощо [7, с. 62].

Одним з основних факторів, що впливав на ідеологію українських комуністів у діаспорі, була їх приналежність до Комуністичної партії Канади (далі – КПК), що була заснована у 1921 р. Зі слів члена «Українського робітничого дому» Т. Кобзея, багато членів ТУРФДому після агітацій проводу вступили до неї і утворили українську секцію. Сама ж партія почала контролювати український робітничий рух. Одним із способів було утворення з 5–10 осіб осередків при робітничих домах, так званих партфракцій, що мали

поширювати комуністичні ідеї. Керівництво у цих товариствах призначалось партією. Комуністи залишали списки своїх людей у час виборів, з можливістю членам товариства додавати нових осіб. Не можна було викреслювати з списку партійних. Провідними діячами у громадському комуністичному русі були М. Шатульський, Д. Лобай, М. Попович, І. Навізівський, М. Ірчан та інші. Ще одним зі способів впливу КПК було поширення комуністичної нелегальної преси серед членства ТУРФДому, проведення ідеологічно-партійних курсів у Канаді, чим часто займались навчені перед цим у Москві «експерти» [11, с. 89]. Отже, провід ТУРФДому складався переважно з членів комуністичної партії. Дехто з них навіть був її засновниками.

Метою партії було організувати робітників і фермерів у спілки, а через них викликати страйки, заворушення, саботажі тощо, повалити уряд і встановити комуністичну владу [14, с. 278]. До акцій КПК долучались представники українських громадських організацій. Загалом, на 1929 р. комуністична партія Канади нараховувала 18 тис. членів (зі звіту для Комінтерну), з яких 95 % членів складали фіни, українці, євреї [11, с. 134–135].

Творцями і популяризаторами ідей ТУРФДому були М. Попович, І. Навізівський та М. Шатульський. Вони придумували пропагандистські тексти для преси й організаційних з'їздів, відстоювали доцільність і необхідність комуністичного устрою в Україні та й в Канаді. Отже, пропаганда була одним із напрямів діяльності українських комуністів у Канаді у міжвоєнний період.

У першу чергу ідеологічною зброєю комуністів була преса. Так, на сторінках комуністичних видань «Українських робітничих вістей», «Фермерського життя», «Голосу робітниці» публікувались статті про події в СРСР, вчення К. Маркса, В. Леніна, світовий комуністичний рух, окремо на цю тему виходили брошури. 19 лютого 1921 р. офіційний орган СУРД надрукував текст «Договору між РСФРР і УСРР» [15, с. 3].

Ідеологію товариства можна вивчити також за виданнями його членів, що висвітлюють історію та напрями діяльності організації, ставлення прихильників комунізму до інших громадських об'єднань у діаспорі, оцінка ними ситуації на Україні. Такими роботами є твори М. Шатульського «Жовтоблакитна доларохапна презва» (подано критику місії української діаспори Канади на мирну конференцію, «позилок» на ЗУНР, українську революцію тощо), «П'ятнадцять років ТУРФДім 1918–1933» (викладено систематизовану історію ТУРФДому і братніх інституцій), брошури «Робітник і фермер», «Обвинувачуємо вбивць Коновальця», «Німецьке чудо в Карпатах» тощо; книга П. Кравчука під псевдонімом П. Терлиці «Правнуки погані» (з критикою пронаціональних організацій).

Член націоналістичної організації Українського національного об'єднання М. Шарик згадує, як комуністи видавали пропагандистські книги «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Родина Щіткарів» [16, с. 57] з метою привернути на свій бік промислове та сільськогосподарське населення діаспори.

У час, коли пронаціональні організації Канади активно боролись і збирали кошти на перемогу Української революції, комуністи посприяли створенню Комітету медичної допомоги Радянській Росії і Радянській Україні у 1920 р. [7, с. 59] Останні майже в кожному числі «Українських робітничих вістей» закликали українських робітників і фермерів «не дати ані центам торговцям так званою «українською справою»; скликали в діаспорі робітничі мітинги, на яких протестували проти збору грошей на допомогу національно-визвольному рухові на Батьківщині. Окрім того, вони саботували віча проукраїнських товариств, прикладом чого є збори 7 серпня 1921 р. у Вінніпегу [17, с. 91, 194].

У період громадянської війни комуністичні осередки у Канаді збирали кошти на медикаменти Червоної армії, проводили мітинги за припинення іноземної інтервенції, учасником якої була і Канада. Коли на початку 20-х рр. був голод у СРСР, українці-комуністи створили Комітет несення допомоги голодуючим, що зібрав 65 тис. доларів на допомогу своїм співвітчизникам і одночасно голодуючим Поволжя. За кращого економічного становища члени «Українського робітничо-фермерського дому» створювали спеціальні товариства для збору матеріальних ресурсів для придбання сільськогосподарської техніки та інших машин, а також заради підготовки спеціалістів у агросфері, які готові були повернутись на Батьківщину й розбудувувати її господарство [9, с. 96–97]. Так, вони вивчали будівельну справу, керування трактором та автомобілем, слюсарську й ковальську роботу. Такі гуртки існували у Вінніпезі та Монреалі. Згодом, об'єднавшись, вони прийняли назву Перша робітничо-агрокультурна комуністична група з Канади. У квітні 1922 р. комунари приїхали в Україну, в с. Мигаєво Одеської області. Навесні 1923 р. до них приєдналась друга група канадців українського походження, що утворюють першу канадську агрокомуна ім. В. Леніна. Інша комуна з канадських комуністів була заснована в с. Широке на Криворіжжі [18, с. 89–90]. У 1924 р. на території України діяло 9 комун, створених реемігрантами з США та Канади [9, с. 97]. Чимало канадських українців працювало у комунах ім. Дж. Ріда, «Селянська культура», «Новий світ», «Хлібороб», «Червоний прапор», «Червоний промінь», «III Інтернаціонал». У час суцільної колективізації ці комуни ліквідовувались, як і самі комунари. Одні повертались за океан, інших відправляли до концтаборів чи розстрілювали за звинувачення у «шпигунстві», декотрі померли від голодомору [18, с. 90–92].

Іншим напрямом допомогової діяльності комуністичного товариства став рух за приєднання Західної України до УРСР. Для цього у 1922 р. було утворено Український робітничо-фермерський комітет за визволення Східної Галичини. Першою його акцією був збір коштів (15 000 дол.) для підтримки політ'язнів та їх сімей [9, с. 97]. Про результати цієї допомоги пише Т. Кобзей: «Гроші вислано до Відня, до так званого Тайного Комітету, але, як виявилось пізніше, ці гроші були журили представники компартії за кордоном.» [11, с. 118] У той час, коли пронаціональні товариства у діаспорі активно збирали кошти на підтримку ЗУНР, комуністи взагалі заперечували її існування: «1. Українські робітники, зібравшись 7 серпня у Вінніпезі, засуджують діяльність агентів уряду Петрушевича ... 2. Збори застерігають українських робітників і фермерів Канади ... перед новим обманом ... який полягає у продажі бондів визволення т. зв. Галицької

держави» (Резолюція віча в Українському робітничому домі 7 серпня 1921 р.) [19, с. 50]. Такі судження комуністів пояснювались їх бажанням включити Західну Україну до складу Радянського Союзу, а не дозволити їй існувати самостійно чи приєднатися до УНР.

У 1927 р. було створено Центральний комітет несення допомоги потерпілим від повені, що зібрав 28 000 доларів жителям Галичини й Буковини. Окрім матеріальної допомоги, надавали і моральну у справі боротьби з польськими загарбниками. У січні 1927 р. на VIII з'їзді ТУРФДому було видано резолюцію із закликами до канадського уряду звернути дипломатичним шляхом увагу Польщі на українське питання і припинити «знущання» над українським народом [1, с. 98–99]. У 30-ті роки в комуністичній пресі виходили статті про польську політику пацифікації [20, с. 1]. У 1931 р. було сформовано Товариство допомоги визвольному рухові на Західній Україні, що через відповідні фонди мало надавати матеріальну підтримку революційній пресі, політичним в'язням та їх родинам. Його членство зросло з 1931 р. від 3 000 до 4 500 у 1939 р. [9, с. 97] Це вказувало на схвалення і підтримку таких акцій українцями діаспори.

Товариство співробітничало з Центральним комітетом КП Західної України, ЦК Міжнародної організації допомоги революціонерам на Західній Україні, ЦК робітничо-селянської єдності. Воно налагодило зв'язки з українськими політичними в'язнями з польських тюрем і концентраційних таборів. За вісім років свого існування товариство переслало близько 20 тис. доларів на допомогу ув'язненим і революційному руху на Західній Україні [1, с. 101, 107, 110]. Окрім матеріальної допомоги, воно надсило резолюції окупаційним урядам, організувало масові мітинги, на яких викривалась політика окупантів Західної України, «терор польської дефензиви, румунської сигуранци, чеської поліції» [3, с. 128]. Останнім актом у діяльності допомогового товариства був меморандум, вручений урядові Польщі через генерального консула Польщі в Оттаві 19 травня 1939 р. У ньому йшлося про загрозу фашизму полякам і українцям та про необхідність надання усіх громадянських прав українському народу. Копії меморандуму були вручені урядам Канади та Великобританії і зачитувались на комуністичних мітингах [1, с. 112]. ТОДОВИРНАЗУ випускало спеціальну літературу з описом подій на зазначених землях і пропагандистські листівки, зокрема, книжку «Геть окупантів і УВО із Західної України», листівку «Волинь у крові – на оборону!» Основоположниками і керівниками організації були М. Ленартович, М. Кадиляк, М. Ліщинський, П. Лисець, М. Кашак, М. Чачковський, П. Арсен [3, с. 128]. При ній в останні два роки існування діяло Товариство оборони Буковини і Бесарабії [18, с. 108].

Як бачимо, у справах допомоги українцям у «старому краї» комуністи розставляють акценти. Вони, як і члени проукраїнських організацій у діаспорі, висловлюють протести проти включення західних територій України до Польщі, Румунії, Чехословаччини і прагнуть возз'єднання України, але тільки під владою більшовиків.

Зрозуміло, що українські комуністи в канадській діаспорі, як і в інших країнах, підтримували загальний робітничий рух. Вони допомагали будувати профспілки й неодноразово були організаторами страйків. А у час громадянської війни в Іспанії 400 канадських українців боролись в інтернаціональних бригадах імені Мекензі-Папіно та Домбровського. При останній була створена сотня імені Т. Шевченка. Така участь у війні, зрозуміло, була нелегальною [18, с. 110].

У культурній сфері комуністи влаштовували для своїх прибічників концерти, ставили драматичні вистави у робітничих домах. При них діяли також мандолінові оркестри, хори, гуртки народних танців. Культурні осередки в діаспорі мали зв'язки з такими ж осередками в Україні, отримували від них спеціалізовану літературу. Так, підтримувались тісні зв'язки з Музичним товариством ім. М. Леонтовича в Києві. 15 липня 1939 р. комуністи організували Всеукраїнський фестиваль української пісні, музики і танцю. Фестиваль пройшов з великим успіхом, що підтверджувала 10 000 публіка на ньому. Починаючи з 1920 р. в комуністичній пресі починають виходити твори українських та радянських письменників, поетів, таких як В. Чумак, В. Сосюра, П. Тичина, О. Вишня, В. Поліщук, І. Кулик, М. Ірчан, М. Бажан, М. Рильський, М. Шеремета. У цих творах прославлялась Червона армія і трудові подвиги робітничого класу, оспівувалась велич Радянського Союзу [1, с. 114, 120, 130–134]. Комуністи мали власні школи, де навчали дітей в прокомуністичному дусі. У 1929 р. ними було створено Студентський інститут ТУРФДім у Едмонтоні.

Комуністи підтримували й освітньо-культурні зв'язки з Радянською Україною. Вони пересилали кошти українським митцям і культурним товариствам в Україні, друкували статті з інформацією про останні літературні, драматичні, музичні новинки на Батьківщині. Показували перші радянські фільми, отримували твори українських та радянських письменників, передруковували статті з радянських ЗМІ. Окрім цього, «Українські робітничі вісті» на першій сторінці започаткували рубрику «Вісті з Радянської України», в якій подавали опис економічного, культурного і політичного життя республіки [4]. На з'їзді СУРД у квітні 1924 р. було схвалено резолюцію, яка зобов'язувала Екзекутивний комітет зайнятись справою допомоги просвітнім організаціям і дитячим садкам в УРСР. На своєму з'їзді 30–31 січня 1925 р. Робітниче допомогове товариство ухвалило взяти шефство над Харківським інститутом народної освіти та обмінюватись з ним досвідом, допомагати літературою. У 1931 р. до Радянської України було відправлено делегацію на чолі з І. Навізівським, що відвідала господарчі та промислові, культурні та освітні установи, і відомості про них передавала на мітингах в діаспорі [18, с. 93–95].

Ще одним завданням комуністів була дискредитація пронаціоналістичних громадських організацій в очах українців діаспори. П. Кравчук зазначає, що «товариство вело вперту і послідовну боротьбу проти українських буржуазних націоналістів, викривало політику уніатських ксьондзів й народовців ... і націоналістичних шарлатанів, які видурювали в українських трудящих важко зароблені гроші на різні «фонди» [2, с. 149].

Комуністи, будучи ворогами націоналістичного табору, прагнули його розколоти з середини. Для цього в січні 1931 р. була зроблена спроба створити при ТУРФДомах відділи Українських стрілецьких червоних громад для рядових стрільців. Останні нібито були введені в оману своїми старшинами, що стояли на службі у німецьких і польських панів. Однак, перше організаційне віче в Едмонтоні з цього приводу завершилось побоїщем з «жовто-блакитними стрільцями» і провалом ідеї формування таких громад [16, с. 138–146].

На десятому з'їзді ТУРФДім між іншими була схвалена така постанова: «Прирікаємо, що будемо готові в кожний час дати відсіч контр-революційній українській еміграції в її зазіханнях на здобутки трудового населення Радянської України...». На XII з'їзді ТУРФДому у липні 1931 р. було прийнято резолюцію у питанні боротьби проти «українського фашизму», у якій говорилось про необхідність викривати антикомуністичну діяльність націоналістів і налаштовувати проти них робітниче населення діаспори [2, с. 176, 216]. А наприкінці січня 1933 р. всім осередкам товариства «Український робітничо-фермерський дім» та його жіночим і молодіжним відділам була розіслана таємна інструкція «Розгорнімо ударний наступ на жовтоблакитників». В інструкції наказувалось «вирвати трудящих з під впливу» некомуністичних організацій; вступати в пронаціональні об'єднання і налаштовувати їх членів проти проводу; зривати мітинги; стежити за діяльністю цих об'єднань [8, с. 43]. Представників пронаціонального блоку в Канаді називали «капіталістичними наймитами», «фашистами», «народними зрадниками». Часто застосовували проти них силу під час зібрань там мітингів некомуністичних товариств. М. Шарик згадує, як «в часі віч, вони розмістившись у стратегічних місцях, підносили крик, спричиняли бучу, членів же даної організації чи парафії, які робили спробу викинути напасників, часто побивали до крові» [16, с. 33].

Навіть у смерті Є. Коновальця звинувачували самих націоналістів. З червня 1938 р. хотіли провести з цього приводу віче, промовцем на якому мав бути Бойчук, що планував «виголосить доклад, у якому докаже, що полковника Коновальця замордували самі українські націоналісти, які стоять на службі німецьких капіталістів», – згадував М. Шарик. Але промову так і не було виголошено через присутність українських націоналістів на цих зборах, які закінчились бійкою. З цього приводу відбувся навіть суд між двома організаціями, і націоналісти були змушені відшкодувати збитки за погром [21, с. 153–159, 170].

Напередодні II Світової війни українські комуністи Канади виступають проти гітлерівського нацизму і націоналістичних організацій в Канаді. Вони активно публікують про це викривальні статті у своїй пресі. У Вінніпегу навіть відбувся масовий мітинг проти «терору українських фашистів» з понад 5 000 чоловік. У Торонто мітинг трудящих разом з українськими комуністами нараховував вже 15 000 чол. [22, с. 115].

М. Шарик, голова крайової езекутиви УНО, пояснює підтримку комуністичних ідей у діаспорі Канади: «Багато з «наших» комуністів жили в Канаді з-перед першої світової війни і відродженої української держави у 1917–1920 роках не бачили, а що їм комуністична преса і політруки зогидили, як появу «панської і німецької» затії». А ті що, прибули у час II хвилі еміграції, невдоволені своїм становищем в Україні, «очорнювали» її революційну пронаціональну владу [16, с. 83].

М. Марунчаком були зроблені підрахунки кількості пронаціональних та інтернаціональних організацій у Канаді і підбито підсумки, за якими на 1929 р. перших було 160 у 140 поселеннях, а других – 90 у 86 [7, с. 77]. Переваги комуністів полягали у більшій координаності дій єдиним керуючим центром у Вінніпезі, у об'єднанні під єдиною метою. Інші ж українські громадські організації були роз'єднані та ще й до того ворогували між собою час від часу. Важливим фактором у популярності комуністичних організацій була їх зацікавленість у справах робітників і поліпшення їх становища у діаспорі. Такої ініціативи проукраїнський блок не виявляв.

Отже, у 1918–1939 рр. у діаспорі Канади був досить поширений комуністичний рух, який організаційно оформився у товариство «Український робітничо-фермерський дім» (до 1924 р. під назвою товаришення «Український робітничий дім») з жіночою та молодіжною секціями, Робітничим запомоговим товариством, Товариством допомоги визвольному рухові на Західній Україні. Соціальну базу якого складали працівники у сфері промисловості, сільського господарства та безробітні. Пік популярності цього руху припадає на початок 30-х рр. XX ст., однак звістки про голодомор 1932–1933, сталінські репресії призводять до зменшення членства товариств.

Напрямами діяльності ТУРФДому у міжвоєнний період були допомога українським трудящим Канади та України в роки криз; наведення контактів з урядом УРСР; популяризація комуністичних ідей через агітацію у пресі, виступи на мітингах з доповідями, видання відповідних книг; участь у страйках, демонстраціях, «голодових походах», запланованих Комуністичною партією Канади; освітня робота по вихованню української молоді; поширення українських та радянських культурних традицій в діаспорі. Не менш важливим напрямом роботи для комуністів була дискредитація в очах спільноти діаспори неробітничих громадських товариств, стосунки з якими були відверто ворожі й часто переростали у фізичні розправи. Проте, як би комуністи не намагались пропагувати свої ідеї, правдива інформація про більшовицький терор у СРСР привертала основну масу населення на сторону пронаціональних громадських об'єднань.

Джерела та література

1. Кравчук П. І. Українці в Канаді: статті, нариси, памфлети / П. І. Кравчук. – Київ: Дніпро, 1981. – 232 с.
2. Кравчук П. І. На канадській землі / П. І. Кравчук. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. – С. 131 – 395 с.
3. Кравчук П. І. Українці в історії Вінніпегу / П. І. Кравчук. – Торонто: Кобзар, 1974. – 169 с.
4. Кравчук П. Наша сцена / П. Кравчук. – Торонто: Кобзар, 1981. – 492 с.
5. Волинець М. 15 років ТУРФДім 1918–1933 / М. Волинець. – Вінніпег: накладом Робітничо-фермерського видавничого товариства, 1933. – 190 с.

6. Марунчак М. Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2. – 512 с.
7. Марунчак М. Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. – Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. – 299 с.
8. Марунчак М. Г. Нація в боротьбі за своє існування: 1932 і 1933 в Україні і діаспорі / М. Г. Марунчак. – Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1985. – 143 с.
9. Ковальчук О. Солідарність українців Канади та їхніх нащадків з Україною / О. Ковальчук // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади/ ред. О. Макар та Р. Білаш. Міжнародна конференція «Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі ХІХ–ХХ ст. Її роль в освоєнні канадського заходу». До 100-річчя української еміграції. – Чернівці, 1990; Едмонтон: Канадський центр української культури та етнографії, Альбертський університет; Відділ охорони історичних пам'яток, Міністерство громадського розвитку Альберти, 2002. – С. 96–98.
10. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко / Україна кризь віки. – Київ: видавничий дім «Альтернативи», 1999. – Т. 15. – 352 с.
11. Кобзей Т. На тернистих та хрещатих дорогах: спомини з півсторіччя в Канаді / Т. Кобзей. – Скрантон: видані коштом автора, 1972. – Т. 1. – 144 с.
12. Заборона на українські видавництва знесена // Українські робітничі вісті. – Вінніпег, 1919. – 5 квітня. – Ч. 3. – С. 1.
13. Yuzuk P. Ukrainians in Manitoba: a social history / P. Yuzuk. – Toronto: University of Toronto press; London: Geoffrey Cumberlege, Oxford university press, 1953. – 232 p.
14. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді/ М. Боровик. – Мюнхен: Український вільний університет, 1977. – 341 с.
15. Договір між РСФР і УСРР // Українські робітничі вісті. – Вінніпег, 1921. – 19 люте. – Ч. 15. – С. 3
16. Шарик М. З віддалі 50 літ. Боротьба за наше обличчя і волю українського народу / М. Шарик. – Торонто: накладом українського видавництва «Пробоем», 1969. – Кн. 1. – 432 с.
17. Волинець М. Жовтоблакитна доларохапна презва: як лідери українських жовтоблакитних організацій в Канаді «рятували» старий край і «допомагали сиротам». – Вінніпег: накладом Робітничо-фермерського видавничого товариства, 1932. – 190 с.
18. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади: збірник / авт. кол.: А. М. Шлепаков та ін. – Київ: Дніпро, 1990. – 231 с.
19. Симоненко Р. Документи про поїздку митрополита А. Шептицького до української діаспори (1921–1923 рр.) / Р. Симоненко // Українська діаспора. – Київ – Чикаго: ІНТЕЛ, 1993. – Ч. 4. – С. 44–59.
20. На землях Західної України лютує фашистський терор // Українські робітничі вісті. – Вінніпег, 1930. – 11 жовтня. – Ч. 121. – С. 1.
21. Шарик М. Важкими шляхами Канади. Боротьба за наше обличчя і волю українського народу. Спомини «З віддалі 50 літ» / М. Шарик. – Торонто: накладом українського видавництва «Пробоем», 1971. – Кн. 2. – 520 с.
22. Терлиця М. Правнуки погані: українські націоналісти в Канаді / М. Терлиця. – Київ: Радянський письменник, 1960. – 306 с.

Dzyra O. I. Communist movement of Ukrainians in Canada in the interwar period

The information about the history of the Ukrainian communist movement in Canada between the two world wars has been collected in the article. It is determined the basic goals of the communist organizations of the Diaspora and the means of their embodiment. It is characterized the directions of activity of public organizations of procommunist direction in the political, educational and cultural spheres. It is shown the links of these societies with the Communist party of Canada and the Soviet Union, and it is also enlightened their relationship with other public organizations in the Ukrainian Diaspora of Canada.

Key words: *communist movement, public organizations, the Ukrainian labor-farmer temple association.*

Дзыра О. И. Коммунистическое движение украинцев в Канаде в межвоенный период

В статье собраны и проанализированы сведения об истории украинского коммунистического движения Канады в период между двумя мировыми войнами. Установлены основные цели коммунистических организаций диаспоры и средства их воплощения. Охарактеризованы направления деятельности общественных организаций прокоммунистического направления в политической, образовательной и культурной сферах. Показано связи этих обществ с Коммунистической партией Канады и Советским союзом, а также освещены их отношения с другими общественными организациями в украинской диаспоре Канады.

Ключевые слова: *коммунистическое движение, общественные организации, общество «Украинский рабоче-фермерский дом».*